

Anistâs el-Kermelî, *Resâ'il fi'n-nukûdî'l-'Arabiyye ve'l-İslâmiyye ve 'ilmü'n-nümüyyât* içinde), Kahire 1987, s. 85-86; *Système des mesures, poids et monnaies de l'Empire ottoman et des principaux états avec de nombreux exercices et des tables de conversion*, İstanbul 1988, s. 18; A. K. S. Lambton, *Landlord and Peasant in Persia*, London - New York 1991, s. 407; M. H. Sauvaire, "Matériaux pour servir à l'histoire de la numismatique et de la métrologie musulmanes", *JA*, 7. seri: XIV (1879), s. 460 vd.; a.mlf., "Matériaux pour servir à l'histoire de la numismatique et de la métrologie musulmanes", a.e., 8. seri: IV (1884), s. 275-280; G. Ferrand, "Les poids, mesures et monnaies des mers du sud aux XVIe et XVIIe siècles", a.e., 11. seri: XVI (1920), s. 5-150, 193-312; K. J. Basmadjian, "Poids et mesures chez les anciens arméniens", a.e., CCXII (1928), s. 145; M. L. Bates, "The Function of Fatimid and Ayyubid Glass Weights", *JESHO*, XXIV/1 (1981), s. 63-92; Mahmûd Ferve, "el-Mekâyis ve'l-mevâzin ve'l-mekâyil fi Tûnis hilâle'l-karneyni's-şâmin ve't-tâsif 'aşer", *el-Mecelletü't-târihiyyetü'l-'Arabiyye li'd-dirâsâti'l-'Osmâniyye*, sy. 7-8, Zağvân 1993, s. 250; M. Vekov, "Maßeinheiten in den Bulgarischen Ländern vor der Einführung des Metrischen Maßsystems", *Bulgarian Historical Review*, XXVI/1-2, Sofia 1998, s. 126, 127; J. Allan, "Miskal", *JA*, VIII, 373.

CENGİZ KALLEK

MİSKEVEYH

(bk. İBN MİSKEVEYH).

MİSKİN

(المسكين)

Yoksul, düşkün anlamında bir terim.

Arapça'da *sükûnet* kökünden türeyen miskîn "hiç veya yeteri kadar malı olmayan kimse, zellî, zayıf" mânâsına gelir. Kök anlamından hareketle "yoksulluğun kendisini uyuşturduğu kişi" şeklinde açıklanmasını İbn Manzûr mübalağalı ism-i fâil olan kelimenin edilgen kılındığı gerekçesiyle isabetsiz bulur (*Lisânü'l-'Arab*, "skn" md.). Halk ağzında uyuşuk, tembel, zavallı, hastalıklı, özellikle cüzzamlı kişiye de miskîn adı verilir (Ebû Hilâl el-Askerî, s. 170-171). Bazı araştırmacılara göre Akkadca'da vatandaşlarla köleler arasındaki sınıf mensuplarından ihtiyaç sahiplerini ifade eden *muşkênu / maşkênu* kelimesi Ârâmîce üzerinden Arapça'ya miskîn şeklinde geçmiştir (Koehler – Baumgartner, II, 605-606; benzer görüşler için bk. v. Soden, *The Ancient Orient*, s. 77-78; Speiser, s. 332-343). Kelime Ârâmîce ve Süryânîce'de *meskinâ*, İbrânîce'de *misken / miskîn*, Habeşçe'de *meskân* şeklinde yer alır (v. Soden, *AHW*, II, 684). Dinî bir terim ola-

rak miskîn zekât, ganimet, kefâret vb. konularda hak sahibini veya yardımın yapılacağı yoksul kişiyi ifade etmekle birlikte fakirle birleştiği ve ayrıldığı noktalar hususunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır (aş. bk.).

Miskîn Kur'an'da tekil olarak on bir, çoğul olarak (mesâkin) on iki yerde geçer. Bu âyetlerde miskînlerin gözetilmesi, maddî yönden desteklenmesi ve yedirilmesi övülüp mağîret sebebi sayılmış (meselâ bk. el-Bakara 2/83, 177, 215; en-Nisâ 4/36; el-İnsân 76/8), haklarının verilmesi istenmiş (el-İsrâ 17/26; er-Rûm 30/38), mahrumiyet içinde bırakılması ve doyurulmasının özendirilmemesi nankörlerin ve cehennemliklerin tutumları arasında zikredilmiş (meselâ bk. el-Hâkka 69/34; el-Müddessir 74/44; el-Fecr 89/18), onlara yardımdan kaçmak için gizlice ürün devşirmeye kalkışanların başına gelen ibretlik felâket anlatılmış (el-Kalem 68/24), büyük bir suç işlemiş olsalar da kendilerine yapılagelen iyiliğin durdurulmasının yanlışlığı belirtilmiş (en-Nûr 24/22), mirasın bölüşülmesinde hazır bulunanlarının bundan nasiplendirilip gönüllerinin alınması tavsiye edilmiştir (en-Nisâ 4/8). Bu âyetlerin Kur'an'ın nüzûl süresinin hemen tamamına yayılmış olmasından toplumun düşkün ve yoksul kesimiyle sürekli ilgilenilmesi gerektiği sonucu çıkarılabilir (ayrıca bk. FAKİR). İki âyette (el-Bakara 2/61; Âl-i İmrân 3/112) geçen "meskenet" kelimesi -başka yorumlar da bulunmakla birlikte- daha çok horlanma, küçük düşme ve sıkıntı içinde yaşama şeklinde açıklanmıştır. Hadislerde de miskîn sözcüğünün âyetlerdekine benzer anlam ve bağlamda sıkça kullanıldığı görülür (Wensinck, *el-Mu'cem*, "miskîn" md.).

Fitre, nafaka, vakıf, vasiyet, nezir, cizye gibi konularda bazı hak ve sorumlulukların belirlenmesi açısından miskînin tarifi ve meskenet ölçüsünün tesbiti önem taşımakla birlikte özellikle zekâtta hak sahiplerini sayan âyette (et-Tevbe 9/60) fakirlerle miskînlerin beraber anılması iki kelimenin anlamı hakkında geniş tartışmalara yol açmıştır. Bunların aynı anlama geldiğini ileri sürenler olmuşsa da ulemânın büyük çoğunluğu fakirlik ve meskeneti zayıflık / düşkünlük sıfatı bakımından ortak, ancak ya yoksulluk derecesi veya nitelik açısından farklı saymaktadır. Cumhuriyet üzerinde birleştiği görüşe göre bunların ayırıcı özelliği zayıflık ve ihtiyaç derecesidir; fakat hangisinin daha

düşkün olduğunda ihtilâf vardır. Ahmed b. Hanbel, kendisinden nakledilen bir rivayette Şâfiî, İmâmîyye ve Zâhirîler'den İbn Hazm ile Asmaî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Ubeyd gibi dilcilere göre fakir hiçbir şeyi bulunmayan, miskîn ise kendisinin ve ailesinin zorunlu ihtiyaçlarını israfa ve cimriliğe kaçırmaksızın konumuna uygun düzeyde karşılayacak kadar helâl mala sahip olmayan veya kazanç elde edemeyen, yani geliri giderini kapatmayan kimsedir. Bu görüşü savunanların en önemli delili zekât âyetindeki sıralamada fakirlerin miskînlerden önce anılmasıdır. Ayrıca Kehf sûresinde geçtiği üzere (18/79) miskîn gemi edinebilecek kadar varlıklı olabilmekte, Beled sûresinde (90/16) "toza toprağa bulanmış (şiddetli fakru zarûret içinde bulunan) miskîn" şeklindeki ifade de -yanına kayıt konmasından anlaşılacağı üzere- bu kelimenin tek başına "hiç maddî imkânı olmayan kimse" anlamına gelmediğini göstermektedir. Buna karşılık Bakara sûresinde (2/273) "kendilerini Allah yoluna adanmış fakirler" in dünyalık kazanamadığı belirtilmekte, Haşr sûresindeki (59/8) "yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılan fakir muhacirler" in de hiçbir şeyi kalmadığı anlaşılmaktadır (İbn Hazm, VI, 148-149; Ebû Ca'fer et-Tûsî, I, 246-247; İbn Kudâme, VI, 420-424; Nevevî, VI, 189-197; Şirbînî, III, 108). Ebû Hanîfe, Mâlik ve Şâfiîler'den Ebû İshak el-Mervezî ile Ebû Amr b. Alâ, Yûnus b. Habîb, İbnü's-Sikkît, İbn Kuteybe, Sa'leb gibi dilcilere göre ise miskîn hiçbir şeyi bulunmayan kimsedir. Bu görüşü desteklemek üzere ileri sürülen başlıca deliller şunlardır: Beled sûresinde geçen niteleme, miskîn kelimesinin giysisi bulunmayan veya açlıktan karnına taş bağlamış denecek kadar düşkün olanları da kapsadığını göstermektedir. Yine Bakara sûresinde (2/177) miskînin dilenciden (sâil) ayrı ve önce zikredilmesi ondan yoksul olduğunu ortaya koymaktadır. Kehf sûresinde (18/79) denizcilerin miskîn şeklinde vasıflandırılması ise ellerindeki gemi gasbedildiğinde günübürlük kazanç imkânlarını yitirip muhtaç konuma düşeceklerini ya da onu kira veya âriyet yoluyla işlettiklerini belirtmek içindir. Ayrıca Hz. Ali'den rivayet edilen zayıf bir kiraatte bu kelime "mesâkin" yerine "messâkin" (tuzcular) şeklindedir ki bu durumla karşı görüşü savunanları destekleyen delil olmaktadır (Muhammed el-Ermîn eş-Şinkitî, s. 328). Kendilerini Allah yoluna adanmış fakirlere gelince herhalde silâhsız, teçhizat-

MISKİN

sız ve azıksız yola çıkmamışlardır (İbn Abdülber en-Nemerî, XVIII, 50-52; Kâsânî, II, 43-44). İki taraf da görüşünü desteklemek üzere gerek hadislerden gerekse Arap şiirinden birçok delil getirmiştir.

Fakirle miskinin yoksulluk yönünden denk olduğunu düşünen âlimler ikisini ayıran nitelikler hususunda ihtilâfa düşünce şu ana görüşler ortaya çıkmıştır: 1. Fakir ihtiyacını gizleyen, miskinse dışa vuran / dilenen muhtaçtır; dolayısıyla miskin fakirden daha zor durumdadır. İbn Abbas, Hasan-ı Basrî, Câbir b. Zeyd, Mücâhid b. Cebr, İbn Şihâb ez-Zührî, Mukâtil b. Süleyman ve Ebû Hanîfe'nin benimsemiği bu görüş Mâlikîler'den İbn Şâbân'ın da tercihidir. 2. Fakir dilenen, miskin dilenmeyen yoksuldur. Ca'fer es-Sâdık bu kanaattedir (Ebû'n-Nasr Muhammed b. Mes'ûd el-Ayyâşî, II, 96). 3. Fakir özür / mâlûl, miskinse sağlıklı ihtiyaç sahibidir. Fakirin daha güç durumda olduğunu gösteren bu görüş Katâde b. Diâme'ye aittir. 4. Fakir muhacirlerin, miskin diğerlerinin düşkünüdür. Bu açıklama Dahhâk b. Müzâhim, İbrâhim en-Nehâî ve bir rivayete göre İbn Abbas'tan nakledilmiştir. 5. Fakir müslümanların, miskin Ehl-i kitabın yoksuludur (Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, s. 714-715; Taberî, X, 109-111; Tahâvî, V, 28-31; Cessâs, IV, 322-324; Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, s. 393-396; Mâverîdî, VIII, 487-488; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, II, 961).

Miskim zimmîleri cizyeden muaf tuttuğu anlaşılan Halife Ömer'in zekât âyetindeki fakirleri müslümanların, miskinleri Ehl-i kitabın yoksulları şeklinde açıkladığı rivayet edilir (Ebû Yûsuf, II, 122-123). İkrime el-Berberî ve Züfer b. Hüzeyl'in de bu görüşte olduğu bilinmektedir. Bazı âyetlere dayanarak (el-Bakara 2/272; el-Mümtehine 60/8) müşrikerin miskinlerine tasaddukta bulunulması meşrû sayılmakla birlikte (Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, s. 727-728; İbnü'l-Cevzî, I, 327; VIII, 236-237; İbn Kayyim el-Cevziyye, I, 300-302) zekât verilmesi câiz görülmemiştir. Bu görüşü paylaşan Şâfiîler'e ve Zeydîler'e göre müslüman olmayan miskinine infakta bulunulması da câiz değildir (Cemâleddin el-Kâsımî, VI, 352).

Tevbe sûresindeki âyet (9/60) gereği miskinin zekâtta hak sahibi olduğu hususunda ihtilâf yoktur, fakat kendisine zekât verilebilmesi için bazı şartlar aranmaktadır (bk. ZEKÂT). Enfâl sûresindeki âyete göre (8/41) ganimetin beşte birin-

den (humus) miskinlere pay ayrılacağı hususunda tartışma yoksa da bunun oranında görüş ayrılığı vardır (bk. GANİMET; HUMUS). Yine bazı âyet ve hadislerde çeşitli günahlara kefâret olmak üzere ya gösterilen sıraya veya yükümlünün seçimine göre yapılması gereken eylemler arasında belirli sayıda miskinın doyurulması yahut giydirilmesi de sayılmış (el-Mâide 5/89, 95; el-Mücâdile 58/2-4; Buhârî, "Muşşar", 5, 7, "Şavm", 30-31, "Keffârât", 1-4; Müslim, "Şiyâm", 81-84, "Hac", 80-86) ve ramazan orucunu tutmaya güç yetiremeyen kimsenin her gün için bir miskini yedirmesi istenmiştir (el-Bakara 2/184; bk. KEFÂRET).

Câhiliye devri âdetleri arasında yer alan, güçlü zenginlere mahsus "himâ" uygulamasının yasaklanmasına karşılık miskin ve fakirlere kamu arazilerinden himâ tahsisi câiz sayılmıştır. Yine miskinlere vakıfta bulunmanın cevazında görüş ayrılığı yoktur. Bir kimsenin miskinlere tanınan haklardan yararlanması için malının olmadığını ispat etmesi istenemez; çünkü insanın asıl hali muhtaçlıktır. Malının varlığı bilinen kişi bunu yitirdiğini ileri sürerek meskenet statüsünden yararlanmak isterse iddiasını kanıtlamakla yükümlüdür.

İslâm âlimleri çalışamaz durumdaki hasta, yaşlı ve özürülleri, yeterli geliri bulunmayanları, işsizleri veya çalışsa bile ağır geçim yükü altında ezilenleri sosyal adalet ve güvenlik şemsiyesi altında toplamak istemiştir. Hz. Ömer'in bu anlayışı yansıtan tutumu, ilk dönemlerden itibaren İslâm devletinin miskin gayri müslim vatandaşlarının bile sosyoekonomik güvence altına alındığını göstermektedir.

Birçok İslâm ülkesinde başlıca şehirlerin civarında cüz zammlıların barınacağı "miskinhâne" denilen cüz zamhaneler kurulup hem hastalığın yayılması önlenmiş, hem hastaların ihtiyaçları karşılanarak geri kalan ömürlerini daha rahat geçirmeleri sağlanmıştır. Selçuklular döneminde cüz zammlıların tecrit edilerek bakıldığı, "miskimler tekkesi" de denilen ihtisas hastahaneleri oluşturulmuş, bunlardan Anadolu'da bulunanlar Osmanlılar tarafından son zamanlara kadar işletilmiştir (bk. BİMÂRİSTAN; MİSKİNLER TEKKESİ).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, "skn" md.; Wensinck, el-Mu'cem, "miskîn" md.; a.mlf., Miftâhu künûzi's-sünne, "miskîn" md.; v. Soden, AHW, II, 684; a.mlf., The Ancient Orient (trc. D. G. Schley),

Michigan 1994, s. 77-78; L. Koehler – W. Baumgartner, The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament (ed. M. E. J. Richardson), Leiden-New York-Köln 1995, II, 605-606; Buhârî, "Zekât", 53, "Muşşar", 5, 7, "Şavm", 30-31, "Rikâk", 16, 51, "Keffârât", 1-4; Müslim, "Zekât", 101-102, "Şiyâm", 81-84, 149, "Hac", 80-86; Ebû Yûsuf, Kitâbü'l-Harâc (Abdülazîz b. Muhammed er-Rahbî, Fikhü'l-mülük içinde, nşr. Ahmed Ubeyd el-Kubeysî), Bağdad 1975, II, 122-123; Şâfiî, el-Üm, II, 71-72; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, Kitâbü'l-Emvâl (nşr. Muhammed Amâre), Beyrut-Kahire 1409/1989, s. 714-715, 727-728; Taberî, Câmî'u'l-beyân (Bulak), X, 109-111; Tahâvî, Muhtaşaru İhtilâfi'l-ulemâ' (nşr. Abdullah Nezir Ahmed), Beyrut 1416/1995, V, 28-31; Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'ân (Kamhâvî), IV, 322-324; Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, ez-Zahir fi ğaribi'el-fâzi's-Şâfi'i (nşr. Abdülmün'im Tavî Beşennâfî), Beyrut 1419/1998, s. 393-396; Ebû Hilâl el-Askerî, el-Furûk fi'l-luġa, Beyrut 1403/1983, s. 170-171; Mâverîdî, el-Hâvi'l-kebir (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmecvûd), Beyrut 1414/1994, VIII, 487-492; İbn Hazm, el-Muġallâ, VI, 148-149; VII, 219 vd.; Ebû Ca'fer et-Tûsî, el-Mebsûl fi'l-fikhi'l-İlmâmiyye (nşr. M. Taki el-Keşfî), Tahran 1387, I, 246-247; İbn Abdülber en-Nemerî, et-Temhid (nşr. Muhammed et-Tâib es-Saidî v.dğr.), Mağrib 1402/1982-87, III, 100, 101; IV, 98, 299-300, 302; V, 95-97; XVIII, 48-52; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân (nşr. Ali M. el-Bicâvî), Kahire 1394/1974, II, 961, 971, 973; Kâsânî, Bedâ'î's, II, 43-44; V, 86-87, 101-102; İbnü'l-Cevzî, Zâdû'l-mesîr, I, 327; II, 413-414, 425-426; III, 455-457; VIII, 236-237; İbn Kudâme, el-Muġnî, VI, 420-424; VII, 368 vd.; Kurtubî, el-Câmî's, VI, 276-279; VIII, 169-171; Nevevî, el-Mecmû', VI, 189-197; İbn Kayyim el-Cevziyye, Ahkâmü ehli'z-zimme (nşr. Subhî es-Sâlih), Beyrut 1983, I, 300-302; İbnü'l-Murtazâ, el-Bahrü'z-zehhâr, San'a 1409/1988, II, 177; İbnü'l-Hümâm, Fetġu'l-kadir, II, 261-263; Ali b. Süleyman el-Merdâvî, el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râciġ mine'l-hilâf (nşr. M. Hâmîd el-Fikî), Beyrut 1406/1986, III, 217-218; Süyûtî, el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir, Kahire 1378/1959, s. 180, 539; Şirbînî, Muġni'l-muġtâc, III, 106-108, 366, 426; Derdîr, eş-Şerġu'l-kebir (Desûkî, Hâşiye 'ale's-Şerġi'l-kebir içinde), [baskı yeri ve tarihi yok] (Dârü'l-fikr), I, 492; II, 690-691; İbn Âbidîn, Reddû'l-muġtâr, II, 58-59; Mustafavî, et-Taġkik, V, 189-191; Seyyid Ali Ekber Kureşî, Kâmûs-i Kur'ân, Tahran 1367, II, 283-286; E. A. Speiser, "Muskenum", Oriental and Biblical Studies: Collected Writings of E. A. Speiser (ed. J. J. Finkelstein – M. Greenberg), Philadelphia 1967, s. 332-343; Cemâleddin el-Kâsımî, Meġasinü't-te'vîl (nşr. M. Fuâd Abdülbâki), Beyrut 1398/1978, VI, 352; Muhyiddin Atyye, el-Keşşâfü'l-İktisâdî li-âyâti'l-Kur'âni'l-Kerîm, Hemdon 1412/1991, s. 502-508; Ebû'n-Nasr Muhammed b. Mes'ûd el-Ayyâşî, Tefsîrû'l-Ayyâşî (nşr. Hâşim er-Resûlî el-Mahallâtî), Beyrut 1411/1991, II, 96; Muhammed b. Ömer b. Sâlim Bazmul, Ahkâmü'l-fakir ve'l-miskîn fi'l-Kur'âni'l-azîm ve's-sünneti'l-muġtâhara, Beyrut 1420/1999; Muhammed el-Emin eş-Şinkitî, Def'u ihâmi'l-iztirâb 'an âyâti'l-Kitâb, Kahire, ts. (Mektebetü İbn Teymiyye), s. 327-329; "Miskîn", Mu.F, XXXVII, 297-299; F. Buhl – [C. E. Bosworth], "Miskîn", EI² (İng.), VII, 144-145.

